

DUHOVNA DRAMA

Je sinonim za versko (religiozno), biblično ali legendno dramo.

Z razkrojem antike se je razkrojila tudi antična drama. Minila so stoletja brez gledališča. Šele pojav duhovne drame, sprva kot liturgične drame v cerkvi, je ustvaril v Evropi novo izročilo drame in gledališča.

Razvoj je prinesel različne zvrsti duhovne drame:

1. liturgična (10. stol), genetično razdeljena na obredje in igro – oboje se izvaja v cerkvi,

od nje se konec 14. stol. ločijo in preselijo iz cerkve:

2. misterijska drama ali misterij,

3. mirakel (po tematiki legendna drama),

4. moraliteta (alegorična, semi-duhovna drama),

5. pasijon (pasijonska igra), ob njem pasijonska procesija (z vstavljenimi dramatskimi prizori),

6. del humanistične novolatinske šolske drame,

7. reformacijska in protireformacijska drama,

8. jezuitska (redovna) drama.

Pod vplivom razsvetljenstva ter njemu sledečih miselnih tokov je do konca 19. stol. (religiozna renesansa) duhovna drama začasno usahnila.

Duhovna drama je po svojem nastanku in po svojem razvoju religiozno angažirana: doseči hoče kulturni dvig in poglobitev ter krščansko očiščenje gledalcev.

DUHOVNA DRAMA V CERKVI

Za duhovno dramo v cerkvi se je udomačilo ime liturgična drama.

Liturgija – beseda v splošni rabi šele od 19. stol; cerkveno bogoslužje, cerkveni obredi.

Po obliki (ogovori – odgovori) spominja na zametke dramatizacije. Spremlja krščansko cerkveno leto, ki obnavlja spomin Kristusovega rojstva, trpljenja, smrti in vstajenja ter njegovo navzočnost v Cerkvi (Binkošti).

Zgodovina

V Jeruzalemu so vsako leto na istih krajih in ob isti uri obnavljali dogodke iz Kristusovega življenja. Iz tega je nastal krščanski »liturgični koledar«. Za te priložnosti je nastal zbir molitev in beril. Kratke liturgične speve, ki so se vsebinsko nanašali na praznik ali spominski dan, so imenovali tropi. Jeruzalemsko liturgično leto so romarji prenesli na zahod, kjer ga je Rim sicer sprejel, a oblikoval po svoje. Značilni sta bili preprostost in stvarnost.

Galikanskim (neodvisnost cerkve od papeža – tudi papež je zmotljiv) področjem suhoparnost ni prijala. Kanoničnih besedil (osrednji, nespremenljivi del maše) se sicer niso dotikali, začeli pa so jih v 9. stol. dopolnjevati z novimi, pesniško zasnovanimi uvodi, vrinki in dodatki. Tudi zanje se je udomačilo ime tropi. Bili so v nevezani (»prosa«) ali vezani besedi, največkrat v heksametru. Trop na koncu liturgičnega dela je dobil ime sekvenca.

Najiminitnejši pesnik tropov je bil Tutilo.

V 10. stol. so Otoni dopolnjena besedila zanesli v Italijo, kjer se je tekom let prečiščevala; vse do popolne odstranitve tropov in obveznih le dveh sekvenc.

Liturgična drama

Vzhod: (začetki v Siriji)

soghitia (zvrst) – izvajata jo dva besednika ali zbora, ki si odgovarjata; *božična drama iz troparija jeruzalemskega patriarha Sofronija*, besedila so zgolj dvogovori in dvospevi in ne dopuščajo domneve o dramatični predstavi.

V bizantinskih homilijah je najti dialogizirane epizode iz Kristusovega in Marijinega življenja, ni pa igre, akcije.

Zahod: (samostojen razvoj)

Latinščina je izgubila veljavo, tuj jezik je postala celo nižjim redovnikom. Zaradi »vesoljnega« značaja jezika je morala ohraniti vlogo liturgičnega jezika, na drugi strani pa liturgija ni smela izgubiti svoje funkcije: posredovati vernikom praznična doživetja, ustvarjati vez med njimi in bogom. Nastopila je imitativna dramatizacija, ki je vernikom vizualno nazorneje posredovala vsebino obredov, katerih jezika več niso razumeli. Zraven tega so izobraževalne šole z didaskalijami poskrbele, da so pridigarji in lektorji besedilu prilagodili glas, mimiko, kretnje – vse to že meji na igralsko umetnost.

Izraz liturgična drama je nastal med letoma 1840 in 1850.

Liturgična drama je spočetka, od 10. stol. dalje, liturgično besedilo v dramatski obliki, dialog. Ker je bilo del liturgičnega besedila, oficija, je prešel nanj naziv officium. Od 13. stol. dalje se obseg prvotnega dramatskega besedila razširi, »teatralizacija« napreduje. Poslej več ne govorimo o oficiju (obredju), ampak o pravi igri (ludus), ki pa še obstaja v cerkvi, čeprav izločena iz poteka redne liturgije. Počasi vanjo že vdira narodni jezik.

Oficiji tvorijo velikonočni in božični krog, ludus pa si tematiko širi; zraven prejšnjih dveh obravnava tudi legende, zlasti marijanske, biblične in eshatološke (= nauk o zadnjih ciljih življenja in sveta) snovi.

Oficij – obredje

Velikonočni krog: *Obredje ob grobu*; danes je 78 verzij tega obredja, nastalih v času od 10. do 13. stoletja.

10. stol.: dialog med angelom(a) in tremi Marijami ob praznem Kristusovem grobu

11. stol.: Marije se z veselo novico odpravijo k apostolom

12/13. stol.; Marija Magdalena kot protagonistka zbora nastopi s prvo samostojno vlogo

13. stol.: kot oseba nastopi vstali Kristus

Božični krog: *Obredje pastirjev*; kontrafaktura velikonočnega tropusa, namesto Marij pastirji, namesto angelov babici, namesto groba jasli, besedilo pa smiselno spremenjeno.

Ostala obredja: *obredje z zvezdo* (obisk modrecev), *Rahelino obredje* (napoved pokola nedolžnih otrok), *Obredje prerokov*.

Ludus – igra

Ko se novi elementi vedno številneje pritikajo prvotni shemi obredja in ko nove dramatske tvorbe začenjajo sprejemati narodni jezik, nastane liturgična »igra« - ludus.

Božični krog: v omembe vreden ludus se je razširilo samo benediktbeuernsko obredje (stoletje pred velikonočnim), prikazuje zaporedje obredij, ki se pred gledalcem vrstijo kot slikanica.

LITURGIČNA DRAMA KOT LITERARNO, GLASBENO IN DRAMSKO DELO

Avtorji besedil liturgičnih dram so skoraj vseskozi neznani (z izjemo Hilarija). Avtorski delež je bil spočetka zanemarljiv, razne odlomke iz evangelijev, psalmov in drugih kanoničnih besedil so namreč povezovali v smiselne celote. Vsak obrazec je tako bil mozaik različnih delcev.

Liturgične drame so bile pete ob glasbeni spremljavi. Orgel, tolkal, harf, trob in drugih glasbil tistega časa. Sporočila so sposojena tudi od drugod, ne le iz evangelijev: npr. Horaca in Vergila.

Potek dramske diferenciacije besedil je očitno pri velikonočnih obredjih, kjer je prvotnemu zborovskemu izvajanju sledila naslednja stopnja, ko so se posamezni igralci (pevci) izločili iz zbora ter s tem omogočili dramski dialog. Kasneje so v stare obrazce vpletli epizode iz evangelijev, kanonične prvine pa sčasoma izločili.

Za pesniško obliko liturgične drame je značilno, da je njen zametek, tropus *Quem quaeritis* v prozi. Že zakonitosti glasbe so za besedilo liturgične drame narekovale vezano besedo. Razvoj liturgične glasbe pozna:

- verzificirana (rimana) obredja,
- historiae (biblični ali legendni vrinki)
- ritme,
- versus (besedila pri procesijah),
- himne.

Pesniška mera najstarejših besedil je heksameter, uporabljajo pa tudi osmerek, deseterek, petnajsterek. Družijo jih v kitice z rimo in asonanco (samoglasniški stik – ujemanje samoglasnikov). Dokaj značilni sta goliardska kitica in Stabat mater.

Režiser je bil navadno zborovodja, pri nastopu so sodelovali kleriki in deški zbor, pa tudi zakristani in samostanski laični bratje.

Potek liturgične drame: prihod vseh nastopajočih v procesiji, ki je iz zakristije ali križnega hodnika krenila v cerkev. Na čelu so stopali ministrantje s prižganimi svečami v rokah. Vsak igralec je stopil ali sedel na svoje pripravljeno mesto ali pa so vsi stali blizu kora in so posamezniki stopili naprej, kadar so bili na vrsti. Na koncu so se v procesijo vrnili v zakristijo ali po križnem hodniku v samostan. Nastopale so lahko tudi živali (jagnje, osel, vol). Spočetka posebni kostumi niso bili v rabi, uporabljali so liturgična oblačila. Didaskalije so naročale, kako naj oseba nastopa in s kakšnim glasom naj poje.

LITURGIČNA DRAMA NA NAŠIH TLEH

Liturgično dramo so gojili v stolnih cerkvah in v samostanskih cerkvah najstarejših redov – benediktincev, cistercijanov.

Benediktinci: Osoje, Šent Pavel v Labotski dolini, Podklošter, Gornji grad.

Cistercijani: Stična, Kostanjevica, Vetrinje.

Veliko samostanov je bilo pod Jožefom II. Razpuščenih, žalostna usoda knjižnice in arhivov je izbrisala skoraj vsako sled liturgične drame pri nas.

Ohranjen je samo Stiški rokopis, v katerem je pesem *Naš gospod je od smrti vstal* sklep velikonočnega obredja. Besedilo obredja samega ni ohranjeno.

Za obredja božičnega kroga pri nas neposrednih pričevanj nimamo.

ZAPISKI

Liturgična drama – to so kratke zgodbe, ki so jih igrali v cerkvi med mašo ali oficijem, ob večjih praznikih so jih lahko prišli gledat tudi laiki.

Drame so igrali od 11. do 16. stol. in sicer v latinskem jeziku. Prepovedali so jih ok. leta 1550 (tridentinski koncil).

Pri nas so se kljub prepovedi igrale do 17. stol., spadali smo pod Oglej – v oglejskih knjigah se velikonočne igre igrajo še v 16. in 17. stoletju.

Zraven liturgičnih iger, ki si jih je cerkev sama izmislila, so ljudje imeli še svoje igre – koledniška dramatika (sveti trije kralji) in posvetne igre (pust, poroke ...). Te niso bile pod nobenim nadzorom.

Med obema variantama obstaja paraliturgična drama. To so igre, ki so se odvijale pod nadzorom cerkve, niso pa bile del maše, igralci niso bili duhovniki, so pa si sposodili njihove obleke. To so mirakli, misteriji. Teme so bile vsebine določenega praznika.

Mirakli in misteriji so imeli vse teme iz stare zaveze – o svetnikih, čudežih.

Misteriji so bili podobni miraklom. Trajali so do 40 dni, igralo je več 100 igralcev. Vsak dan se je odigral prizor, ki se je končal z duhovnikovo pridigo in pesmijo. Tudi te igre je tridentinski koncil prepovedal.

Pri nas smo imeli pasijonske igre – premikajoče se gledališče na prostem, igrale so se na veliki teden (en teden pred veliko nočjo). Tridentinski koncil jih je dovolil.

Kapucinski pasijoni so se igrali v Škofji Loki, Novem Mestu, Zidanem mostu, Kranju in Ljubljani. Marija Terezija (konec 18. stol.) jih ukine.

Jezuiti in dijaki so izvajali pasijonske procesije. Gre za procesijo na konjih, veliko prizorišč, igralcev. Podob pasijona je 13. prikazujejo Evo in Adama, smrt, zadnjo večerjo, križanje, grob ... To spominja na 14 postaj križevega pota, ki so iz istega časa.